

B*io,rafii*
lexicale

Editor: Robert Șerban
Coperta: Loredana Tîrzioru
Layout: Larisa Pleșca
Tehnoredactare: Alina Guțuleac

Editura BrumaR
300050 Timișoara, str. A. Popovici 6
tel.: 00 744 787 959
e-mail: office@brumar.ro
www.brumar.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FUNERIU, I.
Biografii lexicale. ed. a II-a / I. Funeriu - Timișoara :
Brumar, 2019
ISBN 978-606-726-174-5

82.09

I. Funeriu

io,rafii lexicale

*Ediția a II-a
îmbogățită și ameliorată*

BRUMAR
Timișoara, MCMXIX

Chiar în loc de prefață

Cititorul poate fi nedumerit văzând acest titlu cu adverbul *chiar* plasat la începutul său. E, aceasta, o reacție a mea la unele sintagme convenționale precum cea atât de răspândită: *În loc de prefață*. De ce? Pentru că, citind asemenea „introduceri“, constăți că ele sunt *prefețe* în toată regula: docte, explicative, pedagogice și, în genere, plecticoase. Nu toate, dar cele mai multe. Eu voi evoca în rândurile următoare câteva întâmplări potrivnice, de natură să-mi tempereze elanul etimologic; dar, tocmai pentru că mi-au fost defavorabile, întâmplările trăite m-au ambiționat să scriu această carte, ba chiar să scot o a doua ediție îmbogățită și, sper, ameliorată. Sunt pregătit, așadar, să înfrunt, în continuare, represaliile criticii.

*La facultate înveți tu să vorbești româneasca?
N-o știi de-acasă?*

În anii '60 ai secolului trecut, eram primul tânăr, din micul târg de provincie unde m-am născut, care s-a îndreptat spre filologie după absolvirea liceului. Așa era pe-atunci: puțini ajungeau la facultate, încă și mai puțini la filologie. Concurența era mare, 7–8 pe un loc. Cei mai mulți se îndreptau către politehnică, unde erau subvenționați pe parcursul studiilor de „Fabrica de mobilă Răsăritul“ din comună.

Cine a trăit la țară știe cum funcționează „agențiile de presă“ pe-acolo. Oamenii se cunosc între ei,

vorbesc unii despre alții cu admirație sau cu invidie și numai rar cu indiferență. Unii laudă, alții acuză, nimeni nu scapă de judecata publică. Se știe totul despre toți și chiar mai mult decât atât. Rezultatele de la admiterea la filologia timișoreană se afișaseră pe la sfârșitul lui septembrie, cam pe vremea când începea culesul viilor. Inutil să spun că, reușind eu la examen, făceam știrea zilei. Acolo, la vie, în timpul culesului, comentariile la *breaking news* funcționau mai ceva ca la PRO TV. Părinții mei erau și ei la cules. Un vecin de-al nostru, pizmaș și ranchiunos de felul lui (fiul său căzuse în acel an la sport), se adresează tatălui meu:

– Lasă, lasă, Petre, am auzit noi că ai dat cinci mii de lei la un dascăl de la Timișoara (el pronunța Cimișoara) ca să-ți bage feciorul la facultate. Și-al meu ar fi intrat, da' eu n-am banii tăi; și apoi, chiar dacă i-aș avea, n-aș fi așa de prost să dau atâta bănet ca să învețe al meu... ce? să vorbească românește? Har Domnului, o face de la trei ani!

Tata era un om înțelept și cu umor, un fel de Moromete ardelean; îl ascultă calm (mama fierbea) și pe un ton așezat:

– Cinci mii, zici? Mă, omule, pe ce lume trăiești? Crezi tu că domnii ai mari de la Timișoara se uită la cinci mii de lei? Do-ua-zeci de mii i-am numărat în palmă și abia-abia mi l-o băgat! De Crăciun îi tai și-un porc gras c-așa ne-am înțeles încă din primăvară.

Cum se întâmplă în asemenea împrejurări, unii chiar l-au crezut (deși să ai 20000 pe vremea aia...), alții au gustat replica socratică, mai puțin mama care nu prea știa de glumă. Cei mai mulți au înțeles însă împunsătura din vorbele tatălui meu și au început să-l

ia în târbacă pe „agresor“. Atinsă-n orgoliu, nevasta acestuia, prinzând din zbor chestia cu învățatul românei, contraatacă:

– Auzi tu, ce facultate e asta de limba română? Ce fac ăia acolo, învață să vorbească românește? N-o știi de-acasă? Or fi muți, surzi, or fi bâlbați? Să fi mers al tău la medicină dacă-l ducea capul sau la matematică. Da, da, ai auzit bine, la matematică, acolo-i greu, frate, nu toci vorbe fără rost de dimineața până seara. La română nu l-aș da pe-al meu nici de-ar fi pe gratis. Mare-i grădina ta, Doamne..., să te duci tu până la Timișoara ca să înveți românește!

La vremea aceea eram prea necopt ca să înțeleg mare lucru din întâmplare. Abia mai târziu – cunoscând eu atâția inși care, dacă vorbeau românește acasă sau cu vecinii, se credeau experți în lingvistică – am dat peste o droaie de „profesori“ care ne predau lecții de dicție și de ortografie, de gramatică sau de etimologie și de câte altele! Că, vorba aia, dacă tot vorbesc românește...

Prima lecție de etimologie, după trei ani de facultate

În vacanța din anul al III-lea, citesc în cotidianul „Flacăra roșie“ din Arad un articol despre hărnicia colectivștilor din Covăsânț. Îmi atrage atenția începutul, când autoarea căreia i-am uitat numele găsește cu cale să ne lămurească originea (etimologia) cuvântului *Covăsânț*. Ne asigură că e moștenit din lat. *cova*, care ar însemna „groapă, adâncitură, peșteră“. Tocmai dădusem examenul de istoria limbii române cu profesorii Ionel Stan și Vasile Frățilă, tobă de carte amândoi și exigenți până la Dumnezeu. Erai pe jumătate profesor dacă treceai examenul la ăștia.

Primisem nota 9, că 10 era pentru profesori, mi-au explicat ei. „Visam materia“, cum ziceau studenții pe vremea aceea, așa că nu mi-a fost prea greu să-mi dau seama că ziarista bate câmpii. Și, așa cum îi stă bine unuia și tânăr, și neliniștit: „pac la gazetă!“. Nu știu prin ce minune, un fragment din scrisoarea mea apare după câteva zile la rubrica „Poșta redacției“. Explicam acolo că *v* latin între două vocale dispare în toate cuvintele românești moștenite din latină. Am probat cu lat. *ovum* care a devenit rom. *ou*, cu *lavatrina* > *latrina* > *latrină*, am punctat cu rom. *bou* din *bovem* (*bos*, *bovis*), regretând, glumeț, că vorba-i masculină (cu sexul era problema, că la *bou* nu se pune), și am demonstrat că un *o* accentuat devine *oa* în condiții similare (*mola* > *moară*, *costa* > *coastă*). N-am uitat să spun un cuvânt bun despre slavul *covāsīt*, despre tc. *kovata* și despre „trăiască-n veci prietenia româno-turcă“, exact cum citisem cu o seară înainte pe o pancartă la *Telejurnal*. Am adăugat, *en passant*, dar cât am putut de doct, o altă vorbă bună despre sufixul *-inț/ânț* și, ca să se înțeleagă bine ce-i cu *-inț*-ul final, i-am lăudat și pe colectiviiști din *Lalașinț* și *Belotinț*... apoi, devenind deodată sobru, am sfârșit prin a conchide că nimic, dar absolut nimic, nu probează soluția etimologică a tovarășei ziariste. Mai trec câteva zile și găsesc, la aceeași rubrică, binevoitoarele cuvinte ale unui anonim din redacție care mă sfătuiește patern să-mi văd eu de examenele mele și să nu mă grăbesc să dau lecții până nu obțin mai întâi diploma de profesor. După care îmi urează succes la restanțele din toamnă. Nu i-am mulțumit că n-aveam de ce: eram integralist. Dar nu trec nici două zile și tot satul află că am

rămas corigent tocmai la limba română, pe care ei o cunosc atât de bine, iar vecinii îmi plâng de milă că am pierdut bursa și că la restanțele din toamnă, știți cum e, poți rămâne repetent. Am suportat cu stoicism vorbele lor, mama însă...

A doua lecție de etimologie după alți doi ani

Nu m-am învățat minte. După doi ani de la întâmplare, mă văd repartizat profesor la Școala generală din Birchiș, județul Arad. Așa era pe-atunci: te duceai unde te trimitea statul socialist. Tocmai mă abonasem – obligație sindicală – la săptămânalul „Gazeta învățământului“. Citesc într-unul din numere amănunte despre o anchetă inițiată de acad. Iorgu Iordan cu tema: „ce înseamnă să fii tocilar“. Erau încurajați tinerii profesori să spună ce cred ei despre subiect și să relateze întâmplări din experiența lor de foști studenți în măsură să identifice noțiunea de „tocilar“ în accepția ei de atunci. Academicianul relatează că pe vremea lui *tocilarii* obțineau nota 5 sau 6, nu mai mult. Scriu și eu un text la gazetă în care zic un cuvânt despre învățatul mecanic, pe de rost, din vremea noastră, când tocilarii iau 10 repetând ca papagalul ce scriseseră la curs; nu uit să-i „gratulez“ pe profesorii care tocmai asta apreciază. Povestesc apoi, așa cum ne-a încurajat Iorgu Iordan să facem, despre o colegă de facultate care, pentru examenul de fonetică, *tocise* „la disperare“ clasificarea sunetelor românești și nu reușea să-i dea de capăt. În anii aceia se învăța la bibliotecă. Din când în când mai făceam câte o pauză verificându-ne unii pe alții, să ne dăm seama cum stăm. Într-o asemenea pauză, o colegă mă testează să vadă dacă stăpânesc subiectul

și se miră că nu mă încurc în hățișul terminologic: grad de apertură, fricative, africcate, velare, palatale ș.c.l.; îmi zice cu obidă: „mare *tocilar* mai ești, eu mă chinui de două zile și mereu le încurc“. Mă supără calificativul, dar îi explic totuși secretul terminologiei: *t, d* și *n* sunt *dentale* pentru că limba atinge dinții; *b, m, p* sunt *bilabiale* pentru că la rostirea lor participă cele două buze (*bi* = doi + *labia* = buze); *s, z, j, ș* sunt fricative pentru că aerul „se freacă la ieșire“ (cf. lat. *fricare*), *a* e vocală deschisă pentru că deschizi gura mare când o rostești, *i* este închisă pentru că abia deschizi gura când o spui („oare de ce îți cere ORL-istul, la consultație, să zici *a*, nu *i*?“, am întrebat-o) ș.a.m.d. În nici 20 de minute, colega mea a înțeles totul și nu le-a mai încurcat. Am formulat și concluzia necesară: „etimologia a rezolvat totul“ și am încheiat scrisoarea ca răspuns la solicitarea lui Iorgu Iordan... Mare eveniment, mare la școala din Birchiș: textul meu a apărut la gazetă și s-a bucurat de un succint comentariu din partea redacției. Cineva îi arată directorului articolul. Acesta citește ce-am scris și pe dată „mă pedepsește“ să fac o comunicare la Cercul pedagogic teritorial cu titlul *Explicarea etimologică a terminologiei științifice la școlarii din clasele V-VIII*. Ceea ce am și făcut. Îmi amintesc că am impresionat auditoriul când am coborât cu explicațiile până la originea mitologică a *tendonului lui Ahile*. Am încheiat cu îndemnul adresat tuturor profesorilor, fie ei de biologie, matematică sau geografie, să explice etimologic termenii noi, fiindcă astfel vor fi înțeleși mai bine și se vor întipări pentru multă vreme în memoria elevilor. Am încheiat

triumfal, pledând pentru *alianța între discipline* (termenul transdisciplinaritate a apărut mai târziu): „cum să vorbești despre marile descoperiri geografice dacă nu știi unde-i America (geografie), când și cine a descoperit-o (istorie), ce consecință a avut (economie, cultură), dacă nava descoperitorilor era cu pânze (tehnică), și, în sfârșit, dacă nu știi că tocmai de la căpitanul corabiei, Columb, provine numele statului Columbia (lingvistică, etimologie)“ etc. *Sancta simplicitas!* Ce eroare din partea mea! Să ceri unor oameni nepregătiți filologicește să facă etimologie și să mai crezi și c-o nimeresc. Într-o zi, aflu de la un elev mai răsărit dintr-a VIII-a că profesorul de rusă (chiar directorul meu), citindu-le lor un text, dă el peste cuvântul *музыка* și, urmând îndemnul meu din comunicarea evocată, le spune școlarilor: „vedeți, copii, *muzica*, în limba română, provine din limba rusă“... Acuma, drept să spun, era cam greu pe vremea aceea să zici că nu-i chiar așa. Te temeai mai mult de primar decât de director... Aștept eu o zi când îl găsesc în toane bune, îl iau de-o parte și-i explic, între patru ochi, că *muzica* „pornește“ de la *muzele* grecilor și că termenul e răspândit în aproape toată Europa, ajungând într-un târziu și în Marea Rusie, prin urmare „n-are cum“. Nu s-a supărat..., așa mi s-a părut, dar la inundațiile din mai 1970, aflându-mă la Săvârșin, pe celălalt țărm al Mureșului, n-am putut trece apa spre Birchiș. Și atunci mi-a răsplătit știința etimologică, cum se pricepea el mai bine: mi-a tăiat patru zile din salariu. Și, odată cu asta, și gradația de merit, pentru absențe nemotivate de la „procesul de învățământ“.

Trecut-au ani, ca nouri lungi – încă vreo 10...

Răsfoiesc liniștit în biroul meu de cercetător ziarul „Drapelul roșu“. Îmi cade privirea pe un cuvânt evocativ despre acad. Iorgu Iordan, care tocmai conferențiasse în Aula Magna a Universității. Articolul era semnat de Vasile Ș., un domn cu mustața în furculiță și cu mare trecere la cucoane. Decan la Filologie. Purta o pălărie cu boruri largi, „Mexicanul“ l-au botezat invidioșii. Preda sintaxa limbii române de vreo 30 de ani, îi cam trecuse vremea, dar se ținea verde. Și ce scrie sintacticianul nostru despre academicianul moldovean care tocmai împlinise 90 de ani? Că profesorul și academicianul Iorgu Iordan, „o personalitate științifică recunoscută «în țară și peste hotare», ne-a lăsat o operă întinsă, de mare valoare teoretică și practică“. Și încheie cu o formulare nominală: „Ani mulți, dar rodnici“. Nu mă pot abține, le citesc colegilor concluzia apodictică și ne extaziem, *in corpore*, admirând noul tip de raport adversativ descoperit de V.Ș. după șase luștri de sintaxă la Universitatea timișoreană: „mulți, dar rodnici“. Uit întâmplarea, vine vremea avansărilor, prepar dosarul (ce coșmar!), depun candidatura. Directorul institutului, Ion Iliescu¹, mă încurajează: „de acord, felicitări, noi cunoaștem activitatea dumneavoastră

---

¹ Autor al unui studiu despre folclorul mineresc; acest fapt, adăugat omonimiei nefericite cu știți dumneavoastră cine, l-ar putea induce în eroare pe cititor cu privire la identitatea directorului nostru. Pentru a risipi o ipotetică și regretabilă confuzie (pentru ambii), precizez: este vorba de Ion Iliescu (n. 1929), titularul Catedrei de estetică de la Universitatea din Timișoara.

rodnică, aprobăm dosarul“ și-și depune semnătura pe prima filă. Răsufiu ușurat: în sfârșit, după 12 ani... A doua zi, decanul nostru – pe care un binevoitor îl informase cât îi admirasem sintaxa – mă invită în biroul lui, afișează o suspectă bunăvoință și, regretând, chipurile, verdictul final, îmi temperează avântul: „ești tânăr, tovarășe, n-ai vechimea“. „Așa e, cum ziceți, tovarășe decan: *ani puțini, dar...*“ și mă opresc brusc să nu-i stric sintaxa.

Încă o experiență din care n-am învățat că tăcerea-i de aur.

Cum am ajuns hoț de buzunare

Suntem în 1988. Se lucra după plan. Micul nostru colectiv de stilistică de la Filiala din Timișoara a Academiei era condus de Eugen Dorcescu. Primim drept „sarcină de plan“ să redactăm o istorie a limbajului poetic din secolul al XIX-lea. Șeful (în fapt, prietenul) Eugen mă abordează și-mi spune: ai făcut un doctorat pe teme prozodice. Ce-ai zice să elaborezi o monografie despre versificația lui Macedonski? Cad de acord asupra subiectului și ce constat? Ediția lui Adrian Marino e plină de erori filologice. Nu-mi vine să cred. Le notez pe toate și ajung la aproape 1000, mai mari și mai mici. Mai întâi dau vina pe neglijențele poetului. Nici asta nu pot crede, pentru că în articolele sale despre tehnica versului, Macedonski vitupera la alții greșeli pe care le găseam cu zecile și în opera sa. Încerc să le îndrept în timpul lecturii și constat că, îndreptându-le, prozodia, dar și ideea sună brusc macedonskian în urma micilor mele intervenții. Augustin Z.N. Pop, care-mi fusese referent la doctorat, îmi facilitează accesul la manuscrisele

poetului. Constat că sunt impecabile. Mă apuc și scriu o carte de textologie analizând fiecare greșeală în parte. Intenția mea era profilactică. Finalitatea era, pe de o parte, să îndrept erorile din poemele lui Macedonski în vederea unei ediții *ne varietur*, iar, pe de alta, să atrag atenția conștiinței filologice asupra riscurilor la care se poate expune un editor... dacă până și Adrian Marino a clacat de atâtea ori. Citisem excelentele sale monografii despre viața și opera lui Macedonski și-mi părea cumva rău de ceea ce urma să scriu. Pe la începutul cărții relev meritele incontestabile ale criticului în exegeza macedonskiană și arăt că editarea e partea vulnerabilă a unei opere de anvergură, demnă de stima noastră (ceea ce susțin și azi). Chiar dacă eminent critic, studiul meu păstrează un ton urban de la un capăt la celălalt. Orice cititor de bună credință poate să constate singur acest lucru. Am păstrat tonul blând chiar dacă unele erori afectau serios ideația, iar altele reprezentau grave gafe filologice.

La apariția cărții, redactorul Editurii Amarcord, Ion Nicolae Anghel, mă îndeamnă să-i expediez un exemplar domnului Marino. Îl rog să i-o trimită ca din partea editurii, pentru a nu se interpreta drept cinic un asemenea gest din partea mea. Profesorul meu din vremea studenției, Ștefan Munteanu – fost coleg la Cernăuți cu temutul critic – mă avertizează că voi avea parte de consecințe drastice în urma scrierii mele. Aștept fără teamă răspunsul (manuscrisele poetului îmi dădeau dreptate) și nu-mi cred ochilor când domnul Anghel îmi arată scrisoarea. Citez din primele rânduri: „Multe și sincere mulțumiri pentru trimiterea cărții dlui I. Funeriu, căruia îi trimit, prin

dvs., toate felicitările mele. Și fără nicio ironie“. Ba mai mult, câteva rânduri mai jos scrie: „erorile sunt erori și este excelent că au fost corectate“. Iată un adevărat cavalier al *fairplay*-ului, mi-am zis. I-am arătat o copie xerox a scrisorii lui Ștefan Munteanu și am exclamat cu admirație: „acum înțeleg, în sfârșit, ce înseamnă un intelectual autentic“ și mă bucur că scrisoarea contrazice temerile profesorului meu. Adrian Marino a înțeles că „o eroare nu devine greșală decât atunci când refuzi să o corectezi“ am adăugat, citând vorbele lui Orlando Batista.

Cât de mult se poate înșela omul! După aproape 20 de ani apare postum *Viața unui om singur*, unde citesc: „Cineva (I. Funeriu) s-a străduit să descopere în stil senzațional ieftin «o... mie de erori» în Ediția Macedonski, Vianu-Marino. Poate are, poate nu are dreptate. N-am citit cartea [iar] partea pur filologică era o operă de colaborare cu redactarea cărții între timp decedată. Mie nu-mi aparține, efectiv, decât aparatul de note istorico-literare [...] Ar fi fost cu totul nedemn din partea mea să *arunc întreaga responsabilitate* (s.m.) pe umerii unei persoane ce nu se mai putea apăra.“

Citesc și mă întreb: cum poți să califici stilul unei cărți drept *senzațional ieftin*, când declari negru pe alb că n-ai citit cartea? Și apoi dacă „toată responsabilitatea“ aparține doamnei Elisabeta Brâncuș, mă întreb din nou ca omul: „oare de ce a semnat doamna Brâncuș ediția Macedonski cu pseudonimul Adrian Marino?“.

Trebuie să mai adaug, pentru a fi corect, că, mai spre sfârșitul cărții, A. M. îmi acordă totuși niște merite cu care mă mândresc prietenilor: „Despre

atacul furibund și atât de personalizat împotriva ediției Macedonski, am mai amintit. De belferi erudiți, complexați și agresivi – ca și de pungașii de buzunare – trebuie să te păzești totdeauna cu cea mai mare atenție“.

Adevărul umblă cu capul spart în România. Se mai îndoiește cineva?

Un instalator cu „hobbyceiuri“ lingvistice mă pune la punct

Acum câțiva ani, un meșter îmi repara ceva în casă. Acesta, știind că sunt profesor de limba română¹, s-a arătat mirat, aproape revoltat, când m-a auzit pronunțând cuvântul *bormașină*. Mi-a imputat pe un ton superior și cam didactic: „cuvântul ăsta-i nemțesc, de ce nu-i spuneți românește *mașină de găurit*?“. Până la un punct omul avea dreptate, dar numai până la un punct. I-am explicat că noi am preluat cuvântul de la nemți odată cu importul uneltei în sine, dar limba noastră l-a constrâns apoi să devină românesc introducându-l în structura-i gramaticală de esență latină: la plural este *bormașini(le)*, nu *die Bohrmaschinen*, la genitiv și dativ – *bormașinii*, articulat – *bormașina*, *bormașinile*, nearticulat – *bormașină*, *bormașini* etc. Într-un cuvânt: termenul se comportă asemenea oricărui element lexical neaș. De altfel toate dicționarele limbii române îl înregistrează la litera *b*, am continuat. Îi probez cu DEX-ul, care era pe-aproape și insist: „chiar dumneavoastră mi-ați spus adineaori că *yala* ar trebui reparată, de ce n-ați

---

¹ Cf. *Introducerea teoretică*, *infra*, p. 26 și urm.

zis românește: *zăvorul*?“... N-a fost prea încântat de explicațiile mele, de replică nici atât. Norocul îmi surâde însă chiar în timpul discuției: televizorul era deschis, se juca un meci de fotbal. La un moment dat, meșterul meu exclamă: „din *cornerul* ăsta putea ieși un gol!“. Îmi vine acum mie rândul să fac pe pedagogul și-l întreb cu subînțeles: „de ce ziceți *corner*? Cuvântu-i englezesc și acolo în Anglia – unde-o fi aia – *corner* înseamnă «colț». Românește, corect ar fi *lovitură de la colțul terenului*“. Eram sigur că, profitând de neașteptata întâmplare fotbalistică, l-am lămurit definitiv; replica lui în schimb m-a dezarmat: „lăsați, dom' profesor, văd eu bine că nu prea iubiți limba română“. Și, drept consecință, m-a sancționat patriotic: când am avut inundație în bucătărie s-a făcut că... plouă și m-a lăsat (în) baltă.

Am vrut să mă opresc aici cu povestea mea despre instalatorul lingvist, și să nu mă pun rău cu cele sfinte. Dar Necuratul nu doarme și mă îndeamnă să zic mai departe. Povestind eu întâmplarea cu *bormașina* unui prieten apropiat, acesta mă pune și el la punct tot mirându-se că știința mea etimologică este atât de subțire. Și zice: „în ultima vreme *bormașina* ta a căpătat sensuri noi de care văd că habar n-ai. *Bormașina* – continuă dumnealui accentuând nefiresc pe prima silabă – este Mercedesul S Klasse, favoritul BOR“. Mare dreptate avea amicul, „am văzut cu ochii mei“ la București, pe Magheru, superba limuzină germană B-111 BOR, condusă de un șofer cu barba neagră, asistat, de pe bancheta din spate, de cineva cu barba albă. Și, povestind eu asta mai departe, pe unde nu se cade, mă trezesc afurisit de vecinul meu de scară, credincios nevoie mare.

În sfârșit, m-am învățat minte

Leontin D. e un inginer *nec plus ultra*. Nu căutați ironie în propoziția aceasta, că nu e! Locuiește în Calea Lipovei la nici două sute de pași de mine și-mi sare în ajutor prietenește ori de câte ori mi se strică ceva în gospodărie. Îmi plătesc datoria cu câte un păhărel pe care nu-l refuză. Repară tot, de la robinete până la calculatoare. Îl știu din liceu: inventa vaporașe cu reacție care funcționau pe bază de zahăr combinat cu clorat de potasiu; ucidea muște cu un fulger electric ce țâșnea dintr-un pistol cu baterie inventat de el. În pauze, imagina avioane supersonice și rachete cosmice, în timp ce noi proiectam bilețele de amor și fumam prin toalete. Studiază mecanica la facultate. Încheie șef de promoție. Predă la Politehnică, obține titlul de doctor *magna cum laude*. Când aude de plagiatul unora zice ca țăranul lui Marin Preda când vede girafa: „asta-i ceva care nu există“. Construiește mașinării complicate. N-are nevoie de informatician, le programează singur. În tinerețe a însoțit în Olanda, ca expert de neînlocuit, o delegație de ingineri și economiști (în fapt mai mult activiști) ce urmau să deruleze un contract bănos cu o firmă ce construia nave fluviale. Inginerii de acolo simt imediat ce-i poate mintea și-i oferă un contract *aucune limite d'argent*. Nu-mi spune el. Îmi relatează, în mare secret, la întoarcere, interpretul delegației, care, cu gândul la atâta bănet, se tot miră de refuzul acestuia. Inginerul meu revine „la obârșie, la izvor“: promisese șefului de la „Personal“ care-i semnase delegația, sub cuvânt de onoare, că se întoarce... Cineva îl propune director al institutului de cercetări unde lucrează cu contract. Nu „se alege“. Județeană de Partid se opune: nu-i

membru PCR. Pun pe altul, mai pe linie. Țstalalt baremi nu stătu pe gânduri când ateriză la Paris un an mai târziu. Începu acolo viața la munca de jos. Ajunse în anii din urmă administrator de hotel. Azi e pensionar. Își plimbă nepoții prin Cartierul Latin.

Inginerul meu e idealist și patriot. Onest până la Dumnezeu. Strămoșii lui au luptat pentru drepturile ardelenilor și pentru Marea Unire. Bunicul său era prieten cu Vasile Goldiș. Mi-a arătat fotografii, bătrânii jucau șah, la Turda. Ca ardelean, mă așteptam să-mi vorbească de Cezar sau de Traian, de dreptul roman sau de latină. Ca inginer – de drumurile și podurile construite de romani care au unit Europa. El însă e patriot și nu-i pasă: romanii au fost cuceritori. Dacii – cuceriti, împilați și batjocoriți. Îmi vorbește cu pasiune de codul de legi al lui Burebista, de la care s-a inspirat însuși Hammurabi, de Zamolxis, de biblioteca secretă a Vaticanului și de limba dacilor de la care se trag toate limbile Europei, dar mai ales latina. Încerc să-l conduc pe drumul bun. Recit din *Cimitirul roman* al lui Blaga:

Huliți au fost romanii
de unii învățați din vremi mai nouă
că metafizică n-ar fi creat
ca alte glorioase seminții,
doar apeducte, colisee, foruri, drumuri,
eterna urbe, castre și troiane de hotar.

Îi fredonez: „latina gintă e regină într-ale lumii ginte mari“. Nu mă ascultă. Îi sună fals. Încerc cu *Eneida* lui Vergilius în traducerea lui Tohăneanu, vecinul nostru, pe care-l cunoscuse la mine acasă și pe care-l admira ascultându-l după-amiaza la Radio

Timișoara. Uită totul, aduce iarăși vorba de Zamolxis (doamna sa îl aprobă din priviri) și mi-l recomandă pe Daniel Roxin, de la *Nașul TV*. Forțez limitele, îmi vin înjurături pe buze când aud. Doamna părăsește încăperea. Semn rău! Înțeleg și mă opresc la vreme. Am învățat lecția de când instalatorul cu bormașina și yala nu mă mai vizitează. Am devenit oportunist: dacă mi se crapă vreo țevă, dacă-mi sare siguranța (la casă, vreau să zic), dacă...

După atâtea întâmplări etimologice care mi-au adus mai multe ponoase decât foloase, mă văd silit să reflectez asupra dictonului latin: „Si tacuisses, philosophus mansisses“ și să ascult de înțelepciunea populară: „vorba e de argint, tăcerea-i de aur“. Dar ce pot să fac? Un demon nu-mi dă pace și, iată, nu mă pot ține de promisiune. Dovadă această carte. La a doua ediție...

I. Funeriu

Un pic de teorie

Natura profesiei mele m-a făcut să cunosc bine starea învățământului filologic românesc. Am avut ocazia – consultând manuale, vizitând școli, asistând la ore sau vorbind cu profesorii și elevii – să constat cât de săracă și exclusivistă este programa școlară. Lecțiile de limba română se rezumă la o gramatică seacă, ruptă de dinamica limbii vii și despărțită arbitrar de literatură, iar perspectiva istorică a românei este expeditată într-o oră sau două la început de an școlar și apoi uitată complet. Cu regret trebuie să spun că latina – atât cât se mai face acum – se predă mecanic; profesorii, cu rare excepții, n-o pun în relație cu limba română de azi, mulțumindu-se să-i oblige pe școlari să tocească declinările și conjugările. Uneori din plictis sau comoditate, alteori din ignoranță. Nu-i de mirare că elevii nici măcar nu înțeleg de ce trebuie s-o studieze și ajung s-o deteste și s-o disprețuiască încă de la prima lecție. Da, da, o disprețuiesc, întrucât chiar la prima lecție află că *silva* (pădure) este substantiv de declinarea I și că formele cazuale sunt: *silva*, *silvae*, *silvae*, *silvam*, *silva*, *silva*, la singular, și *silvae*, *silvarum*, *silvis*, *silvas*, *silvis*, *silvae*, la plural, forme pe care trebuie să le învețe pe de rost, ca pe vremea lui Trăsnea, fără să

înțeleagă de ce! „Cumplit meșteșug de tâmpenie, Doamne ferește“ vor repeta ei cu obidă vorbele lui Creangă. Da, totul se oprește aici, la toceală, și e trist; nimeni nu le spune că *silvic*, *silvestru* și *silvicultură* sunt neologisme românești ce-l au ca punct de plecare pe *silva*. Nimeni nu le spune că, „de treci codri de aramă“, de la București plecând, ajungi în... *Transilvania*, adică „dincolo de pădure“; nimeni nu le atrage atenția că numele cunoscutului compozitor și dirijor Constantin *Silvestri* și prenumele faimosului actor american *Sylvester* Stallone tot de la *silva* pleacă. Au poate chiar în clasa lor un *Silviu* sau o *Silvia* ori, cine știe, poate chiar tatăl vreunuia dintre elevi este tehnician sau inginer *silvic*..., află ei, oare, de la școală, prin ce fire nevăzute se leagă între ele toate aceste cuvinte? Le spune cineva că în latină *silvaticus* = trăitor în pădure... este un derivat al lui *silva* și că din *silvaticus* româna l-a moștenit pe *sălbatic*? Le vorbește cineva despre capacitatea limbii noastre de a crea, prin forțele sale, noi cuvinte precum: *a se sălbătici*, *sălbăticit*, *sălbăticesc*, *sălbăticește* și *sălbăticiune*? Mă cam îndoiesc¹. Cât de interesant ar fi pentru copii,

---

¹ Terorizați să promoveze teste și examene, de care adesea depinde viitorul lor, copiii uită complet de latină, căci sunt frământați de dileme filozofico-gramaticale precum „unde se pune bara despărțitoare când dau peste vreun *ceea ce*“ (școala clujeană zice una, școala bucureșteană alta, depinde cine corectează!).

într-o primă etapă, să afle aceste lucruri de o mie de ori mai importante decât toate declinările și conjugările din lume. Odată declanșată reacția în lanț, ar descoperi ei mai departe alte și alte comunități lexicale; s-ar găsi dintre ei unii – puțini, e drept, dar nici nu-i nevoie să fie prea mulți – care să adâncească studiul și să deprindă de bunăvoie și nesiliți de nimeni declinările și conjugările, căci vor înțelege ei singuri că fără acestea nu vor putea citi și descifra texte latinești.

Nici prin facultățile de litere lucrurile nu stau mult mai bine. Am întâlnit studenți cu nota 10 la examen, în stare să-ți reproducă fără greș și în ordine alfabetică toate prepozițiile latinești cu acuzativul: *ante*, *apud*¹, *ad*, *adversus*, *circum*, *circa*, *citra*, *cis* etc., dar pe care nimeni nu i-a învățat să le pună în relație cu zecile de cuvinte românești care vin și pleacă de aici: **anterior**, **antecesor**, **antebraț**, **adversar**, **adversativă**, **circumstanță**, **circumvoluțiune** și **Circumvalațiunii** (cartierul timișorean), **cerc** și **circ**, **încerca** și **încercui**, **cisalpin** (*Gallia Cisalpină*), **Cisiordania** și câte ar mai fi. Alții, profesori chiar, își reproduc cu ochii închiși, la examene de definitivat sau de

---

¹ *Apud* este nume de persoană (autor de cărți!) în viziunea unui proaspăt doctor în științe, Tobă de carte, și politician de vază; n-am nicio îndoială că D-sa va vota cu amândouă mâinile scoaterea latinei (care prea l-a făcut de răs) din programa școlară.

grad didactic, conjuncțiile care introduc concesiva sau consecutiva, dar nu au habar de unde provine numele acestor subordonate¹, ceea ce-mi clatină încrederea până și în învățământul filologic, zis superior, din universitățile pe care le-au absolvit aceștia. Îmi cer iertare, după ce am spus toate acestea, de la dascălii adevărați („mai sunt încă roze, mai sunt“), cu bună știință de carte și simț pedagogic, care, prin atitudinea și devotamentul lor, îmi contrazic vorbele spuse la necaz. M-aș bucura să fiu contrazis de cât mai mulți.

De aici, de la școala precară și aproximativă, se trag toate ponoasele prezente. Astăzi, în spațiul public, eliberat de constrângerile cenzurii de altădată, circulă tot felul de enormități: de la tratarea cancerului cu zeamă de urzică sau ceai de păpădie, până la salvarea sufletului pupând moaștele Sfintei Parascheva. Aceeași școală aproximativă își încurajează absolvenții să emită tot felul de idei fanteziste privitoare la istoria limbii române. Animați de un spirit patriotic prost înțeles, sunt destui ipochimeni, fără nicio pregătire lingvistică serioasă, care susțin enormități ce „gădilă plăcut urechea“ românului verde. Aflăm, de pildă, că primul legiuitor al planetei a fost Burebista, că legile sale erau redactate în limba dacă și că limba latină din dacă se trage. Unii susțin că centrul

---

¹ *Concessum* (din *concedere*) = îngăduire, concesie, în primul caz, și *sequentia* (din *sequor*) = suită, succesiune, în al doilea.

civilizației mondiale, *axis mundi*, ar fi în Munții Făgărașului; alții, proprietari de cabane turistice pesemne, ne asigură că epicentrul civilizației terestre e fix în Retezat. Vine un înțelept și ne pune în față un text latinesc de acum 1000 de ani, din care aflăm că un rege faimos (William-Spadă-Lungă ori Richard-Inimă-de-Leu, dar ce mai contează?) își sfătuiește urmașul la tron să învețe limba dacilor (*dacisca*), pentru a se putea înțelege, fără translator, cu cea mai vestită populație a continentului, trăitoare în Carpați. Încerci să-i explici că în textul latin *dacisca* este un *alt nume al danezei* (un *sinonim* ai vrea să zici, dar nu ești sigur că înțelege); nu trec nici două zile și afli de la tv, de pe Facebook ori YouTube că tatăl tău a fost iudeo-mason, iar mama țigancă de la Slobozia sau, în caz fericit, că ai fi ungar finanțat de Budapesta (el zice bozgor!). Nu înțelege că și ție ți-ar fi plăcut să te fi născut în centrul universului, cum îți explică el, dar te mai uiți un pic în jur și nu te inflamezi fără rost.

Sunt apoi patrioți care, fără să le-o ceară cineva, se înrolează voluntar în corpul militarizat de pază și protecție a limbii române. Sistemul lor (foarte) nervos se revoltă împotriva importului de cuvinte străine și luptă să le înlăture până și din dicționare. Nu înțeleg că limba știe să se apere singură de inflație lexicală. Nu înțeleg că, dacă adoptarea nu e însoțită de adaptare la sistemul fonetic și gramatical românesc, cuvântul străin

se exclude singur din limbă. Nu înțeleg apoi că numai profesioniștii (filologi, lexicografi, scriitori) au căderea să se pronunțe în domeniu, chiar dacă se întâmplă să greșească și ei câteodată. Poți fi bun șofer, dar nu te apuci să repara automobilul dacă nu te pricepi la mecanică și dacă n-ai nici scule pentru asta. Aceștia ignoră rudimentele lingvisticii și ne dau lecții de gramatică istorică. Povestesc în preambul cum m-a muștră un meșter, care-mi repara ceva în casă, auzindu-mă pronunțând cuvântul *bormașină*. Că-i nemțesc, că de ce nu-i zic eu pe românește *mașină de găurit*?... asta în timp ce el vorbea de *imbusuri* și *leviere*, de *bomfaiere* și *șurubelnițe*, de *nut* și *feder*. I se pusese lui pata pe *bormașină* și... n-ai ce-i face! M-am străduit să-i explic pe îndelete cum stau lucrurile, m-a ascultat atent și, tocmai când eram convins că l-am lămurit, neîncrederea pe care o citii în privirea sa îmi aminti de țaranul lui Marin Preda care, ajuns din întâmplare la o grădină zoologică din București, s-a uitat la o girafă „o zi întreagă, încremenit, și nu se mai sătura văzând-o cum ajunge ea cu botul prin vîrfurile copacilor. Lăsându-se seara, și-a luat în cele din urmă ochii de la ea și plecând a clătinat din cap și a exclamat: «asta e ceva care nu există!»“. Așa și meșterul meu. Chiar dacă i-am arătat cuvântul în două dicționare românești, nu nemțești, pentru el *bormașina* era „ceva care nu există“ și basta!

Din fericire, mai întâlnim o categorie de oameni onești care consultă cu bună credință dicționare, gramatici și lucrări normative, cu scopul

de a vorbi și de a scrie corect ori, pur și simplu, din curiozitate, pentru a se informa. Sunt educați, întreabă, nu ne dau lecții. Necunoscând însă *abc*-ul lingvisticii, ei pot fi derutați când află, de pildă, că un cuvânt ca *semn* provine din lat. *signum* ori că *zână* este urmașul lat. *Diana*. Ce să mai zicem de *ia* românească, despre care dicționarele ne informează că este moștenit din lat. *linea*? Ei fac un calcul simplu: din cele șase sunete latinești din *signum* doar *s*-ul, *n*-ul și *m*-ul au rezistat în rom. *semn* (3 din 6); aplică apoi același „calcul“ la *zână*, unde „scorul“ este 1 la 5, iar la *ie* 2 la 5. Chiar dacă sunt oameni educați, onești și de bun simț, logica de tip matematic le joacă feste, punându-i pe gânduri când compară „relicva“ românească de azi cu străbunicul latin. Acești oameni echilibrați, gata să asculte cuvântul specialiștilor, merită toată stima noastră și la ei m-am gândit atunci când, la rugămintea și îndemnul ziariștilor Ioan Iercan și Andrei Ando, am acceptat să scriu săptămânal un articol în care să povestesc (acesta e termenul!) istoria câte unui cuvânt românesc. M-am ținut de promisiune și, mai bine de un an, am fost prezent, în fiecare zi de luni, în ziarul „Aradul“, cu câte un asemenea articol. Redacția mi-a oferit un spațiu tipografic estimat la 3000 de semne tipografice¹.

---

¹ Mai întâi în glumă, apoi în joacă și în cele din urmă chiar serios, am trimis întotdeauna fix 3000 de semne. Programul *WORD* era setat în așa fel în computerul meu, încât îmi număra automat tipografemele, nu-mi

Orice limitare presupune să te concentrezi asupra esențialului și să renunți la detalii. Cu părere de rău, pentru că, nu o dată, sarea și piperul textului tocmai în detalii stau. Asta pe de o parte; pe de alta, eram conștient că, scriind pentru un ziar, nu pentru o revistă de profil filologic, mă adresez unui public eterogen, care nu e format din specialiști. Și atunci am renunțat, atât cât a fost posibil, la o terminologie de strictă specialitate; am renunțat de asemenea și la frigiditatea tonului, proprie articolelor științifice, și am adoptat un stil colocvial, accesibil și prietenos, încercând să „umanizez“ știința și s-o fac accesibilă.

După mai bine de un an, când s-au adunat vreo 60 de articole, m-am hotărât să le adun într-o carte. Le-am revăzut, am mai operat unele emendări și – ceea ce e mai important – le-am îmbogățit cu informații noi, multe dintre acelea la care a trebuit să renunț scriind la ziar. Am profitat din plin de comentariile de pe forum, care mi-au atras atenția asupra unor aspecte peste care am trecut cu lejeritate sau nu le-am explicat destul de clar; am aflat de la cititorii mei unele „secrete“ neașteptate despre câte un cuvânt, aparent neînsemnate, dar care m-au ajutat să dezleg uimitoare enigme lexicale. (V., de exemplu, etimologia cuvântului *șurub*.)

---

pierdeam eu timpul cu asemenea copilării. A fost mai degrabă un exercițiu manierist asumat de bunăvoie.

Cartea aceasta *nu e destinată specialiștilor* în mod strict (gramaticieni, lexicografi, dialectologi, stilisticieni etc.). Aceștia cunosc bine fenomenele lingvistice descrise și comentate de mine. Sper însă ca ea să fie citită cu folos de oameni cu apetit intelectual din categoria celor onești și cu bun simț, pe care i-am evocat cu respectul cuvenit mai sus. Mă mai gândesc că această carte s-ar putea să ajungă la patrioții dacomani sau tracomani și – cine știe? – poate îi va pune pe gânduri și le va tempera zelul protocronist. Măcar atât, deocamdată... și tot ar fi ceva. M-am gândit chiar s-o expediez, pe spezele mele, unora dintre cei mai vajnici adversari ai latinității românei.

Sunt conștient că este destul de greu pentru cineva care nu a făcut studii filologice să înțeleagă unele chestiuni ce țin de evoluția limbii noastre de-a lungul unui interval de 2000 de ani aproape. Din discuțiile de pe forumul diverselor *site-uri* în care se dezbate probleme de lingvistică și din contactele pe care le-am avut cu persoane de alte specialități decât filologia, am constatat că amatorii (în sensul bun al termenului), nedezați la umanoare, greșesc fundamental în două cazuri; pe de o parte, nu fac distincția dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate, atât de necesară pentru a înțelege evoluția unei limbi, iar, pe de alta, nu cunosc natura legilor fonetice care duc la schimbări fonetice. Pentru acești oameni de bună credință am redactat un mic

*vademecum*¹, care sper că le va îndrepta pe drumul cel bun raționamentul și – de ce nu? – le va face mai plăcută lectura cărții.

Cuvânt moștenit versus cuvânt împrumutat

Cuvintele *moștenite* sunt cele preluate în trecutul îndepărtat, pe cale naturală, de la colonizatorii romani. Nu este prea greu de observat că, supuse probei timpului, cuvintele moștenite au suferit schimbări fonetice însemnate, îndepărtându-se, semnificativ uneori, de aspectul sonor al etimonului latin. Astfel, *clamo* a devenit *chem*, *densus* > *des*, *monumentum* > *mormânt*, *rapidus* > *repede*, *pavimentum* > *pământ*, *salutare* > *sărutare*, *subtilis* > *subțire*, *veteranus* > *bătrân*. Folosite ani în șir, ele au reușit să-și creeze o familie lexicală bogată, care le-a consolidat poziția în limbă. De exemplu: *des* – *a îndesa*, *desime*, *desiș*, *adesea*, *adeseori*; *pământ* – *pământean*, *a împământeni*, *pământiu*, *pământel*; *bătrân* – *bătrâior*, *bătrânuț*, *bătrânețe*, *a îmbătrâni*, *bătrânesc*, *bătrânește* etc.

Din contră, cuvintele *împrumutate* sunt de dată recentă. După ce sute de ani, circumstanțe istorice nefavorabile au privat limba noastră de contacte directe cu limbile romanice surori, începând de

---

¹ Etimologic (*vado*, -ere = a trece prin vad, a merge; *cum* = cu, împreună cu, odată cu; *me* = mine). Luați-l cu dumneavoastră, așadar, când îmi citiți cartea.

prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, româna și-a întors fața către Occidentul european, împrumutând de acolo, pe cale cultă, cuvinte latinești. Uneori le-a luat direct din latină, alteori le-a achiziționat dintr-o limbă romanică precum franceza (de cele mai multe ori) sau italiana, limbi care, la rândul lor, le-au preluat din latină. Acestea se numesc în lingvistică *neologisme* sau *împrumuturi*. Fiind tinere (200–300 de ani raportați la o istorie de 2000 de ani, nu e mult), neologismele n-au mai fost supuse factorului coroziv datorat uzului îndelungat, încât ele seamănă azi, leit aproape, cu modelul latinesc de la care au pornit. S-au creat astfel în limba română, plecând de la același etimon, cuvinte-perechi sau, dacă vreți, dublete etimologice, în care primul termen este moștenit (vechi), iar al doilea este împrumutat (nou): *a chema / a clama* (*reclama, declama, reclamație, proclamație*), *des / dens, repede / rapid, pământ / paviment* (*pavele, pavaș*), *sărut / salut, subțire / subtil, bătrân / veteran* (de război).

Legile fonetice

Lingviștii pozitiviști din secolul al XIX-lea au pus în circulație conceptul de *lege fonetică*. Ei au observat că schimbările care intervin în structura sonoră a cuvintelor urmează reguli precise, care nu cunosc excepții. De aceea și susțineau că legile fonetice acționează orbește. Pare curios pentru

un neinițiat cum s-a putut ajunge, de exemplu, de la cuvântul latinesc *pavimentum* la românescul *pământ*. El observă schimbări fonetice majore, anume că cele zece sunete din cuvântul latinesc s-au redus la șase în cuvântul românesc; mai constată că *v* și *i* au dispărut, că *e* a devenit *â*, că *a* se schimbă în *ă* și că *u* și *m* de la sfârșitul cuvântului au dispărut. Aceste schimbări importante îl pun pe gânduri și, chiar de bună credință fiind, pare a fi pregătit să conteste filiația cuvintelor. Pentru un lingvist însă nimic nu-i de mirare, întrucât el cunoaște cum acționează legile fonetice care determină schimbările. În cazul de față acestea sunt:

a neaccentuat devine **ă**

(ca în *barbatus* > *bărbat*, *carbonem* > *cărbune*);

silaba **vi** dispare

(ca în *civitate* > *cetate*);

e urmat de *n* devine **â**

(ca în *ventus* > *vânt*);

m final dispare

(ca în *solem* > soare, *monumentum* > *mormânt*);

u mai întâi se afonizează și apoi dispare

(ca în *lupus* > *lupu* > *lupū* > *lup*).

Pentru ca nimeni să nu mai pună la îndoială originea unui cuvânt a cărui structură fonetică s-a îndepărtat destul de mult față de cea a etimonului, prezint mai jos câteva dintre cele mai importante legi fonetice, fără să intru în toate detaliile lor:

consoanele finale ale cuvintelor latinești dispar

*sole**m*** > soare

*ventu**s*** > vânt

videt > vede

consoana **l**¹ în poziție intervocalică devine **r**

mola > moară

caelum > cer

filum > fir

consoana **h** dispăre (nicio limbă romanică nu l-a conservat în rostire)

haedes > ied

heri > ieri

homo > om

consoana **v** în poziție intervocalică dispăre

ovum > ou

novus > nou

rivus > râu

grupul consonantic **gn** devine **mn**

cognatus > cumnat

lignum > lemn

signum > semn

---

¹ Consoana *l* era abia perceptibilă în vorbire; a fost înlocuită cu *r*, cea mai rezistentă vocală. Când *l* se pronunța răspicat, grafia romană marca acest lucru prin dublarea lui. În această ipostază, *l* a rezistat ca atare în română; *callis* > cale, *pellis* > piele, *sella* > șale etc.

vocalele latine (**a, e, i, o, u**) urmate de **m** și **n**
se transformă în **â**

campus > **câmp**

ventus > **vânt**

luminaria > **lumânare**

fontana > **fântână**

aduncus > **adânc**

d urmat de **e** sau **i** se transformă în **z**

decem > **zece**

ridendo > **râzând**

dico > **zic**

dies > **zi**

grupurile consonantice **cl** și **gl** urmate de vocală
devin **che (chi)** și **ghe (ghi)**

clamo > **chem**

glacia > **gheață**

clarus > **chiar**

glanda > **ghindă**

a neaccentuat în interiorul cuvintelor

se transformă în **ă**

adaquare > **adăpa**

barbatus > **bărbat**

salutare > **săruta**

În carte se fac destule trimiteri la limbile neo-latine (franceza, italiana, portugheza și spaniola). Fiecare dintre aceste limbi tratează etimonul latin după legile proprii. Spre exemplu: *ct* latin devine *pt* în română, *it* în franceză, *tt* în italiană, *it* în portugheză și *ch* în spaniolă. Și asta fără nici o excepție!!!

latină	<i>directus</i>	<i>lactem</i>	<i>noctem</i>	<i>octo</i>
franceză	<i>droit</i>	<i>lait</i>	<i>nuit</i>	<i>huit</i>
italiană	<i>diretto</i>	<i>latte</i>	<i>notte</i>	<i>otto</i>
portugheză	<i>direito</i>	<i>leite</i>	<i>noite</i>	<i>oito</i>
spaniolă	<i>derecho</i>	<i>leche</i>	<i>noche</i>	<i>ocho</i>
română	<i>drept</i>	<i>lapte</i>	<i>noapte</i>	<i>opt</i>

E greu de spus cum și de ce și-au impus voința aceste legi. Lingviștii n-au putut da un răspuns în măsură să mulțumească pe toată lumea. E bine însă că le cunoaștem efectul, ceea ce ne ajută să înțelegem originea și evoluția cuvintelor.

Abrevieri

ac.	acuzativ
cf.	<i>confer</i> (vezi, compară)
d.e.	de exemplu
engl.	englezism, engleză
fr.	franțuzism, franceză
germ.	germanism, germană
gr.	grecism, greacă
it.	italienism, italiană
î.H.	înainte de Hristos
lat.	latinism, latină
magh.	cuvânt maghiar
part.	participiu
pol.	poloneză
port.	portugheză
P.S.	<i>post scriptum</i> (după cele scrise)
P.P.S.	<i>post post scriptum</i> (după <i>post scriptum</i>)
rom.	românesc, română
rus.	rusă, rusesc
S.F.	<i>science fiction</i> (științifico-fantastic)
sp.	hispanism, spaniolă
s.v.	<i>sub verbo</i> (la cuvântul respectiv)
și urm.	și următoarele
tc.	turcism, turcă
ucr.	ucraineană
V.	vezi
vol.	volum

Sigle

- DEX *Dicționarul explicativ al limbii române*
DLRLC *Dicționarul limbii române literare contemporane*
DOOM *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*
MDA *Micul dicționar academic*
TLFI *Trésor de la langue française informatisé*

Nu numai linear și progresiv se gândește valabil.
Poate niciodată linear, ci în spirală, în burghiu,
ca într-un act de sondaj. Știi de la început un
lucru, și-l spui de mai multe ori, îl spui neîncetat
sub altă formă – până se spune singur.

(Constantin Noica)

casă, acasă, domiciliu

Casă este un cuvânt vechi și important, care face parte din lexicul fundamental al limbii române. Sensul principal cu care e folosit în cele mai diverse contexte este de „clădire destinată drept locuință“. De-a lungul timpului, termenul a dobândit sensuri adiacente precum *casă de cultură*, *casă de odihnă*, *Casă Regală*, ba chiar (scuzați!) *casă de toleranță*. Cuvântul a intrat apoi în componența unor expresii sau locuțiuni: *a face casă bună* (cu cineva), *a da din casă*, *femeie de casă*, *specialitatea casei* și a dezvoltat o bogată floră derivativă: *căsuță*, *căscioară*, *căsulie*, *casnic*, *căsătorie*. Dicționarele au prezentat sistematic aceste evoluții. Dacă ar fi să le reiau pe toate, *in extenso*, aş ocupa un spațiu tipografic imens, așa încât mă limitez la a descinde în istoria cuvântului, cum, de altfel, mi-am propus să încerc în această carte.

Nu-i greu de ghicit că, asemenea celor mai multe cuvinte importante din limba noastră,

originea cuvântului *casă* este latinească. Curios este doar faptul că în limba latină *casa* desemna o locuință mai degrabă precară, un bordei, o baracă, o colibă. O *casă* adevărată, construită temeinic, din piatră sau cărămidă, era cunoscută sub numele de *domus*. O asemenea locuință își puteau construi doar oamenii înstăriți, cei mai mulți din Roma sau din orașele importante. Populațiile paupere de la periferia imperiului, din Peninsula Iberică, din Gallia Transalpină, din vechea Dacie cucerită și chiar din zona rurală a Peninsulei Italice nu puteau visa la o asemenea locuință. Așa se explică faptul că pe-atunci nicio limbă neoromanică în formare nu l-a preluat pe *domus*. Dacă avem curiozitatea să urmărim descendenții cuvântului latinesc *casa* în arealul romanic, constatăm că italiana, portugheza, spaniola și româna l-au moștenit aidoma, dar l-au ignorat pe *domus*. Cu timpul, societatea a evoluat, iar oamenii și-au construit locuințe tot mai confortabile; termenul *casă*, odată instalat în limbă, s-a menținut nemodificat formal, dar a pierdut „precaritatea“ sensului inițial de „colibă, bordei“, ajungând să desemneze *locuința* în general.

S-a observat, desigur, că din enumerarea limbilor romanice de mai sus lipsește franceza. Nu întâmplător. Aici lucrurile sunt un pic mai complicate. Iată de ce. Dintre limbile romanice, franceza a erodat cel mai puternic sistemul fonetic latin (*aqua*, *digitus*, *lactem* au devenit *eau*,

doigt, lait, față de rom. *apă, deget, lapte* sau față de it. *acqua, dito, latte*); drept rezultat al acestui efect coroziv, lat. *casa* s-a redus la o singură silabă: *chez*. „Je vais *chez* Pierre“ a însemnat la început „merg *acasă la* Pierre“, adică *la casa* lui Pierre. (În latinește *la casa* este *ad¹ casam*, ceea ce în română a devenit *acasă*.) Redus la o singură silabă, *chez* seamănă cu un cuvânt de relație, își pierde semnificația concretă și devine prepoziție autentică, echivalentul românescului *la*: „mă duc *la* Pierre“. Pierzându-l așadar pe *casă* în ipostază de substantiv, franceza a fost nevoită să preia alt cuvânt latinesc care să desemneze aceeași realitate. L-a găsit pe *mansio* (ac. *mansionem*), care însemna „loc de popas“, „sălaș“, iar în latina târzie chiar „locuință“. De aici până la fr. *maison* a fost nevoie de un singur pas.

---

¹ În latină *ad* = la este o prepoziție care se folosește cu acuzativul. Noi am moștenit-o în forma *a*; o găsim în sintagme și expresii precum: „fluieră *a* pagubă“, „miroase *a* ceapă“, „calcă *a* popă“ (la Creangă); prepoziția *a* precedă infinitivele scurte: *a cânta*, *a lucra*, iar uneori servește ca element de compunere: *atotștiutor*, *atotputernic* etc. În perioada modernă, am preluat-o aidoma în formula *ad-hoc* (cf. *Divanul Ad-hoc* = Consiliu cu atribuții politice „creat pentru un scop anume“); o mai găsim în expresii livrești: *ad interim* = interimar, *ad litteram* = întocmai, literă cu literă, *ad libitum* = după plac, *ad hominem* (*argumentum ad hominem* = mijloc neloial prin care se combate raționamentul cuiva, atacând persoana, nu argumentația acestuia) și o recunoaștem în *Addenda* = cele ce ar trebui adăugate, în *adversar* și *adversativă*.

Și totuși, lat. *domus* „casă de piatră“ n-a fost întru totul abandonat de limbile neolatine. El a fost preluat mai târziu, pe cale livrescă, de toate limbile romanice. În română, rădăcina *dom-* se regăsește în multe neologisme ca: *domiciliu*, *domicilia*, *domestic*, *a domestici* etc. Impunătoarea casă a episcopilor era, în latina târzie din Italia: *Domus Episcoporum*, adică o catedrală. Cuvântul s-a răspândit în formă abreviată: *duomo*, de unde l-au preluat apoi francezii: *dosme* apoi *dôme*. De altfel, această rădăcină o găsim în multe cuvinte și mai vechi, și mai noi din limbile europene, începând cu greaca: *δόμος* (*domos*), continuând cu limbile germanice (engl. *dom*, germ. *Dom* „catedrală“) și slave (cf. rus. *дом*, ucr. *додому*, pol. *do domu*).

P.S. Cât de ușor ne putem înșela când dăm verdicte etimologice! În limba noastră mai avem un cuvânt *casa* = lădiță de fier în care se țin bani sau alte valori. Dicționarele ne asigură că termenul provine din germanul *Kasse* (V. și it. *cassa*), de unde *a încasa*, *încasat*, *încasator*, *casier*, *casierie*, *casetă*. Originea mai îndepărtată este însă tot latinească. Din verbul *capio*, *capere*, *cepi*, *captum* = a prinde, a cuceri, a capta, s-a format substantivul *capsa* = cutie. Din latină, cuvântul a ajuns în franceză în forma *caisse*. Sensul acestuia s-a specializat cu timpul, ajungând să desemneze o cutie în care se păstrează valori (bani, bijuterii, documente de preț). În anul 1864, s-a înființat la București una dintre primele

instituții bancare românești: *Casa de Economii și Consemnațiuni*, a cărei siglă este CEC. N-am nicio îndoială că, la 1864, aflându-ne sub puternică influență franceză, modelul de la care s-a pornit a fost *Caisse d'Épargne*, instituție fondată la Paris în 1818. Mai e, oare, nevoie să spun că atât *Caisse*, din numele instituției franceze, cât și *Casa*, din sigla CEC-ului, provin din lat. *capsa*?

Interesant este de observat amănuntul că, pe la începutul secolului trecut, se recomanda grafia *cassa*, tocmai pentru a se pune în evidență diferențierea lexicală dintre *casă de locuit* și *casă de bani*. (Aceași distincție grafică între *masă*, din lat. *mensa*, și *massa*, din fr. *masse*, lat. *massa*.)